

"МОЛОДЬ – УКРАЇНІ"
YOUTH to UKRAINE

**(наукові записки молодих учених
Ужгородського державного університету)
(scientific transactions of young scientists
of Uzhgorod State University)
1994**

**Том I
Volume 1**

ЗАКАРПАТСЬКИЙ ЦЕНТР СОЦІАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ДЛЯ МОЛОДІ
УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ІСТОРИКІВ

"МОЛОДЬ - УКРАЇНІ"

(Наукові записки молодих учених
Ужгородського державного університету)

Том I

Ужгород:
Закарпатський центр
соціальної служби для молоді

1994

Від упорядника

У дослідженнях, що ввійшли у пропоновані „Наукові записки“, порушуються актуальні та маловідомі питання історії, міжнародного права, філософії, літературної критики, мовознавства і фольклористики. Наукові статті та повідомлення написані на основі ґрунтовного опрацювання нових пластів архівних джерел, опублікованих документів та іншої літератури, „польових“ експедицій.

Автори тому (а це молоді викладачі, аспіранти, цьогорічні випускники і студенти Ужгородського державного університету) прагнули нетрадиційно підійти до вирішення окремих проблем у світлі поточних вимог до розвитку дослідницького інструментарію. Отже, дане видання стане у пригоді всім, хто цікавиться минулим і сучасним рідного краю, України, світу в різних аспектах.

Оприлюднення Записок „Молодь - Україні“ стало можливим завдяки фінансовій допомозі державної служби - Закарпатського Центру соціальної служби для молоді (директор канд. фіз.-мат. наук Іван Різак). А, власне, - завдяки програмі „Молоді України - творчість молодих“, що здійснюється під егідою Центру і котрою досі користалися молоді художники, аматори сцени, юристи і медики.

Вихід у світ першого тому „Наукових записок“ - це, безперечно, найвизначніша подія в житті Української Асоціації студентів-істориків (Ужгородський університет) з часу її створення (березень 1990 р.). Досі члени асоціації мали можливість виступати лише на сторінках центральних періодичних видань Міжнародної Асоціації студентів-істориків (штаб-квартира у м. Лювен, Бельгія), в яку входять на правах окремої секції, тобто „ISNA - news“ та „Isna Journal“. А також - на щорічних конференціях-з'їздах у Пейчі, Угорщина (квітень 1991), Гельсінкі, Фінляндія (квітень 1992), Турі, Франція (квітень 1993), Утрехті, Нідерланди (квітень 1994). І от, нарешті, з'явився власний друкований орган.

Переконаний, що Ужгородські наукові записки "Молодь - Україні" отримають належний резонанс і в наукових колах, і в молодіжному середовищі. На разі подане змістилося цілком в два відділи. Але, впевнений, тематичні та жанрові обрії будуть у наступних томах значно розширені. Адже редакційний портфель продовжує поповнюватися.

26 . 05. 1994

Роман Офіцинський

Роман Офіцинський, аспірант
кафедри історії України

ДИПЛОМАТИЧНІ ЗУСИЛЛЯ УРЯДУ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ В ЕКЗИЛІ
(студія та документи)

Наприкінці 30-х років на закарпатських теренах врешті з'явилась еліта, що прагнула яконайдоцільніше самореалізуватися в ім'я добробуту вітчизни. Тими гарячими патріотами були чільні представники трьох етнополітичних напрямків - народовців, "угро-руських", радянюфілів. Чехо-Словацька республіка гинула на очах. В умовах, коли Європа перестала існувати як стабільна саморегульована система, перші орієнтувалися на військово-промислову могутність Німеччини, другі - Угорщини, треті - Радянського Союзу. Близькі сусіди - Польща і Румунія - на разі виключались.

У кінцевому підсумку автономна Підкарпатська Русь 1938 р. (з 10 жовтня) виявилась урізаною територіально і Віденським арбітражем (2 листопада), але отримала виразну карпато-українську тенденцію (узаконолення назви Карпатська Україна 2 грудня). Перші місяці 1939-го стали вирішальними: привели до проголошення державності (15 березня), і водночас до угорської анексії за мовчазною згодою Берліна (15-17 березня). Яким би короткочасним і символічним не було існування Карпатської України, однак її історичне значення не здатна поглинути Лета. В історію ХХ віку, в історію національно-визвольних рухів президент о.А.Волошин увійшов нарівні з державниками свого часу - о.І.Тіссо (Словаччина), А.Павеліч (Хорватія), Я.Стецько (Львів, 27 червня 1941 р.).

Останнім часом спостерігався спалах зацікавленості до звичайних сторінок Карпатської України у широких кіл громадськості, політичних діячів, фахівців. Й неозброєним оком видно нерівне висвітлення подій. Як правило, головна увага зосереджується на добре відомих (переважно за рубежем, у діаспорі) епізодах трагічної розв'язки. Випав цілий пласт документальних свідчень про заходи і акції карпато-українських лідерів у по-

окупаційну добу.

Нещодавно у Державному архіві Закарпатської області мені вдалося натрапити на два унікальні документи з дипломатичної діяльності уряду Карпатської України у вигнанні /І, арк.І-307/. Це - меморандуми до канцлера А.Гітлера (11 липня 1941 р.) і до міністра закордонних справ Й.Ріббентропа (30 листопада 1939 р.). Їх копії знаходились як речові докази у кримінальній справі НКВС СРСР, заведений на екзильних карпатоукраїнських міністрів Степана Ключурака (1895, Ясіня - 1980, Прага), Юрія Перевузника (Середнє на Ужгородщині 1900 - ?) і Миколу Долиная (1894, Мармарош Сігет - 1970, Прага). Особлива нарада при наркомі внутрішніх справ „за участие в антисоветской националистической организации" (ст.58-4 Кримінального кодексу РСФСР) засудила їх до восьми (Ключурак, Перевузник) і п'яти (Долиная) років виправно-трудових таборів (з 5 червня 1945 р.). Відбувши строк покарання (4 березня 1950 р.) М.Долиная прийняв радянське громадянство (17 липня 1951) і проживав у м.Самбір (тоді Дрогобицька обл.). З Речлагу С.Ключурак звільнився 18 лютого 1953 р., а Ю.Перевузник декілька місяців пізніше (5 червня). Як спецпоселенців обидвох взяли на облік у м.Воркута. Обидва демонстративно ухилялися громадянства чужої держави і домоглися репатріації у Прагу: 7 грудня 1955 р. - Перевузник, 7 травня 1956-го - Ключурак, звідки були вивезені "СМЕРШОМ". І часливо повернулися до дружин і дітей /6/. Згодом до них приєднався і Долиная /10/.

З опрацьованих матеріалів очевидно: опинившись на вигнанні, провідні діячі українського напрямку залишалися стійкими прибічниками соборності, робили максимально можливе, аби світ не забув кривди, заподіяні на Закарпатті 1939-41 рр. Так, у травні 1939 р. С.Ключурак звернувся до тодішнього прем'єр-міністра протекторату Чехії та Моравії Рудольфа Берана з проханням затвердити ліквідаційну канцелярію колишнього уряду Карпатської України для вирішення всіх питань, пов'язаних із закарпатською еміграцією (вдаштування на роботу, навчання і т.і.). І дозвіл дали, лише через три місяці, у серпні.

Природньо, що в силу обставин і відчувачи відповідальність за подальшу долю вітчизни, оточення А.Волошина мусіло звертатися до одного з двох вершителей державних устроїв у Се-

рединній та Східній Європі - Німеччини. Радянський Союз не викликав жодної довіри і симпатії, хоча й достеменною фактом став сумнозвісний пакт Ріббентропа-Молотова (23 серпня 1939 р.). Але його таємні протоколи розшукають лише через півавку.

Обравши осідком Прагу, колишні міністри мали думати і про власне щоденне виживання. А.Волошин деякий час утримував фактично всіх за рахунок особистих заощаджених коштів, далі викладав в Українському вільному університеті. С.Клочурак (закінчив юридичний факультет Братіславського університету у 1920 р.) разом компаньйоном чехом Ярославом чайкою приступив до торгівлі металічними виробами широкого вжитку. Ю.Перевузік (профак Карлового університету в Празі - 1925 р.) отримав місце окружного судді. М.Долинай (медичний факультет Будапештського університету - 1918) працював за спеціальністю лікар-психіатр.

Треба зауважити, що іменування уряд Карпатської України в екзилі - досить умовне, не тотожне статусу інших емігрантських урядів (польського, чехословацького - у Лондоні). У Празі соратники Волошина займалися дипломатичною практикою, так би мовити, *ex officio* (з обов'язку), на громадських засадах, не будучи і не прагнучи бути визнаними офіційно. Однак їхні зусилля не залишались марними. Вони знаходили свої шляхи оборони співвітчизників перед іноземним поневолювачем - угорськими окупантами. Звісно, позиція лідерів карпатоукраїнської еміграції принаймні опосередковано потрапляла в Прагу у відповідні установи чужих країн і мала якийсь вплив на прийняття рішень.

У листопаді 1939 р. члени уряду - міністри Ю.Ревай, С.Клочурак, Ю.Перевузік і М.Долинай зібрались у Празі на квартирі Президента монсеньйора А.Волошина. У процесі розмови відбувся обмін думками про перспективу приєднання Карпатської України, окупованої Угорщиною, до незалежної Словаччини, яка криво обговорювалася тоді в зарубіжній пресі. Внаслідок того виникла ідея звернутися до Німеччини з меморандумом. Ініціативу підготовки проекту перебрав міністр внутрішніх справ Юрій Перевузік. Через декілька днів проект був заслуханий. В обговоренні взяли участь у тому ж складі, що й напередодні, окрім прем'єр-міністра Юлія Ревая. Він повернувся у Братіславу, де розмовляв з радянським консулом, через якого намагався дізнатися про позицію Москви

стосовно Карпатської України. Консул відповів, що вона не може „протирічити заключеному між СРСР і Німеччиною договору“.

Доповнення і деякі зміни виявились слушними, прийнятними для всіх присутніх. Меморандум, переведений на німецьку мову, підписали Президент А.Волошин, прем'єр-міністр Ю.Ревай, міністри господарства і оборони С.Клочурак, внутрішніх справ - Ю.Перевузік, культури і справедливості - А.Штефан. З Братіслави (там жили Ю.Ревай та А.Штефан) перший примірник переправили у Берлін міністру закордонних справ Німеччини Й.Ріббентропу, другий - уряду Словаччини, а третій залишився в канцелярії уряду Карпатської України.

У меморандумі від 30 листопада 1939 р. соратники Волошина акцентували увагу адресата на ситуацію, яка склалась внаслідок березневих і вересневих подій поточного року (окупація Закарпаття Угорщиною, Західної України - Радянським Союзом). Вказувалось, що розстріли та переслідування елементарних національно-культурних намагань, брутальна поведінка агресорів до закарпатських українців, відсутність соціальних гарантій, відсталість угорської економіки перетворили край у вогнище напруги. Автори меморандуму застерігали Німеччину від небезпечного сусідства Угорщини з Радянським Союзом. На їх думку, це могло привести до військової інтервенції радян „під приводом визволення братнього народу“. Прозірно передбачена політична карта Європи після другої світової війни: „З окупацією Карпатської України Радянським Союзом підпадуть під його вплив не тільки Угорщина, але й всі балканські держави“.

Оскільки окупація юридично не була визнана міжнародною спільнотою і беручи до уваги територіальні та демографічні параметри, найдосконалішим варіантом для уряду Волошина був обопільний плебісцит на предмет федеративної злуки Карпатської України з сусідньою Словаччиною. Яким би аргументованим не здавався нині даний меморандум, проте він не витримав резонансу. Не подав жодних відомостей про наявність оригіналу документу в Політичному архіві міністерства закордонних справ у Бонні чи у Бундесархіві (Кобленц) авторитетний знавець українсько-німецьких взаємин 1930-40-х років Володимир Косяк (Сорбонна) /4/. Тільки одного разу професор М.Болдижар на основі відомого йому

підкреслив, що вказаний текст склали з ініціативи Ю.Ревая /2, с.109, III/, а доцент О.Довганич помилково назвав його „листом Августина Волошина" /3/.

Незавидна доля спіткала і меморандум рейхканцлеру А.Гітлеру, переданого 11 липня 1941 р. через чиновника (земського радника) з Пардубіце (105 км од Праги) Отто Ернеста. Той вважався близьким другом Гітлера і добрим знайомим багатьох націонал-соціалістських керівників верхнього ешелону. Автор меморандуму – явний прибічник української монархічної ідеї, очевидно, з колишніх однодумців П.Скоропадського. Нерозгаданий анонім (Клочурак, Перевузник, Долинай називали приблизно „проф.Гренък, або Горбанък“) жив поблизу Пардубіце у м.Храст (у документі – Храст біля Хрудіма) і був дуже жаданим співрозмовником А.Волошина. Внутрішня критика тексту безпомилково вказує на прекрасний аналітичний розум автора, широке геополітичне бачення ситуації, що виникла з початком німецько-радянської війни 22 червня 1941 р.

З нашої точки зору, найбільш вартісний фрагмент: „Завдяки своєму терору Угорщина вигнала з Карпатської України до більшовиків 80000 українців. Тим самим Угорщина нанесла збитки інтересам Німеччини, показавши у поганому світлі постулати, за які змагається німецький солдат“. Справді, тоді ще жевріла думка про Гітлера-визволителя за прикладом Наполеона (заальпійські походи). Звідки взяті відомості про число закарпатських біженців досі залишається загадкою, воно сильно перебільшене.

Доля цього меморандуму невідома. Належить розшукати і згадані листи до А.Гітлера (27 травня і 15 жовтня 1940 р., 12 березня 1941 р.). Вони зможуть пролити доволі світла на дотичні проблеми. Одначе на сьогодні відома реакція на документ карпатоукраїнських міністрів... Улітку 1941 р. Степан Клочурак прийшов, як завжди, на прайську квартиру Волошина. У розмові дізнався, що господар має цікавий проект у двох примірниках (оригінал і копія). Таким чином копія потрапила в архів ліквідаційної канцелярії Клочурака. Через два тижні, вертаючись з футбольних змагань однієї з прайських вулиць, С.Клочурак з Ю.Перевузником прийшли до згоди, що як і автор меморандуму, так і А.Волошин „нереально дивляться на речі“. Одначе, коли в найближчу неділю відвідали Президента, то з'ясували, що той ніяких обіцянок не давав і перервав зв'язки з особою, що склала документ.

Обидві збережені копії – живі свідки невсипущої та корисної праці українських політиків у скрутних умовах окупації, війни. У час культу сили мало чим допомогти міг розум. Мирні договори, права людини перетворились у фікцію, стали набутками тлінними, минулими. Проте уряд Карпатської України в екзилі не переставав жити попередніми гуманістичними традиціями, хоча і мусів постійно розчаровуватися „дипломатією подвійної моралі“ з боку Німеччини, як влучно відзначив свого часу професор політичної економії Університету Дрекселя у Філадельфії Петро Стерчо /II, р.350-390/. Непривабливо показали себе також керівники урядів Словаччини /8;9, с.110/ та СРСР /5/.

Публікуючи обидва меморандуми, відзначимо, що детально зупинявся на них історик Борис Співак /7, с.296-299/. Як видно з цитат, він користувався далеко не точним російським перекладом документів, котрі, очевидно, йому стали доступні у спецхові КДБ на початку 1960-х років. Б.Співак подав надто емоційні оцінки меморандумів у дусі тоді офіційних ідеологічних кліше: зрадники, продажні політики, безгласні маріонетки Гітлера, жалюгідні політичні козявки, маячня божевільного і т.д., якими мерехтить кожна сторінка, і які перетворили серйозне монографічне дослідження у бульварний політичний памфлет.

Тоталітаризм зазнав фіаско. Час порівняльних студій над цим історичним феноменом у всіх його проявах і модифікаціях.

Літературні вказівки

1. Державний архів Закарпатської області. – Фонд 2558. – Справа 5369. – Аркуші І-307.
2. Болдижар М. Закарпаття між двома світовими війнами. – Ужгород, 1993. – 159 с.
3. Довганич О. Готуємо книгу „Реабілітовані історією“ //Новини Закарпаття, Ужгород. – 1993. – 23 листопада.
4. Косиш В. Україна і Німеччина у другій світовій війні /Пер. з франц. – Париж-Нью-Йорк-Львів: НТШ, 1993. – 659 с.
5. Костюк Г. Карпатська Україна в грі Сталін-Гітлер //Костюк Г. На магістралях доби. – Торонто-Балтімор: "Смолоסקип" ім.Симоненка, 1983. – С.155-163.
6. Мушинка М. "Я привіз на Закарпаття розповідь про виняткову, легендарну долю": [про С.Клочурака] //Закарпатська правда,

- Ужгород. - 1994. - I лютого.
7. Співак Б. Нариси історії революційної боротьби трудящих Закарпаття в 1930-1945 роках. - Львів: Вид-во Львів.ун-ту, 1963. - 381 с.
  8. Шандор В. Русини-українці і словаки //Сучасність, Мюнхен. - 1970. - Ч.3 (березень) //Вісник "Карпатського Союзу", Нью-Йорк. - 1970. - Ч.2 (жовтень). - С.13-27.
  9. Стефан А. Августин Волошин - президент Карпатської України. - Торонто: Карпатський дослідний центр, 1977. - 208 с.
  10. Стефан А. Колишній міністр Карпатської України д-р Микола Долина //Свобода. - 1970. - 15 травня //Вісник "Карпатського Союзу". - 1971. - Ч.3 (лютий). - С.10.
  11. Stecho P. Diplomacy of double morality (Europe's Crossroads in Carpatho-Ukraine 1919-1939).- New York: Carpathian Research Center, 1971.- 496 p.

Документи

№ I. МЕМОРАНДУМ

Його превосходительству
пану Іоахіму фон Ріббентропу,
міністру закордонних справ.
У Берлін.

Ваше превосходительство!

Члени колишнього уряду Карпатської України поданим нижче мають честь звернути увагу Вашого превосходительства на нову ситуацію, що склалася через військову окупацію Східної Галичини (Західної України) Радянським Союзом. У силу цих обставин дозволимо собі внести конкретні пропозиції, метов котрих є оздоровлення політичної ситуації не тільки у Карпатській Україні, але й, у зв'язку з цим, також у Середній та Східній Європі.

Як відомо, у березні 1939 року територія Карпатської України була окупована угорськими військами. Окупація проводилась насильно, супроти волі всього населення Карпатської України.

Кривава окупація, безжалісні переслідування українського народу, безтактна поведінка представників угорської влади по відношенню до корінного населення, відсутність в угорських урядовців, усякого соціального чуття, а також економічна відсталість Угорщини стали результатом того, що з часу свавільного захоплення Карпатська Україна перетворилась у вогнище напруги.

Підсумком приведених фактів, не говорячи вже про масові антиугорські демонстрації, є рух серед українського населення за приєднання Карпатської України до Радянського Союзу. Доказом цього служить постійне дезертирство з угорської армії солдатів української національності на територію, зайняту радянськими військами. Число їх із кількості всіх узятих на службу становить набагато більше 50%. До того ж усе частіше трапляються випадки втеч у Радянський Союз української інтелігенції. На одній ділянці кордону між Карпатською Україною і землею, зайнятою радянськими військами, знесені прикордонні знаки, щоби дати можливість советам вступити на територію Карпатської України.

Угорський королівський уряд помітив більшовизацію Карпатської України і з метов придушення проявів симпатій населення до Радянського Союзу ввело, особливо у заселені українцями райони, велику кількість кандармерії, таємної поліції та військ.

Ці заходи угорського королівського уряду не змогли (також не зможуть і в майбутньому) придушити дружні до Радянського Союзу демонстрації, так як народ у будь-якому випадку бажає відокремитися від Угорщини і об'єднатися з будь-якою іншою державою, тільки не з Угорщиною. Найбільш жорстокі репресії угорського уряду не в силі заспокоїти бунтарів, тому що на протязі восьми місяців угорського режиму народ прийшов до висновку: угорський королівський уряд не має наміру виконати навіть елементарні національні, культурні та господарчі запити українського населення. Через те під час заворушень і висловлюється незадоволення угорськими владними структурами, про що свідчить випадок у громаді Ясіня.

Угорські власті показали себе непривабливим фактом, коли під час окупації Карпатської України були розстріляні або нечужавано жорстоким чином замучені тисячі українців, у тому числі діти шкільного віку обох статей. Вони розпустили всі українські культурні організації та товариства, серед них більше 300 чи-

тальних залів культурного товариства „Просвіта“, заборонили будь-яке видання української літератури і преси, закрили всі українські народні, спеціальні та середні школи, відмінили церковні відправи на українській мові, а тепер, навіть, не дозволяють говорити на рідній українській мові та співати українські народні пісні.

Натомість у краї вони розпочали нечуваний терор, тисячі інтелігентів позбавили засобів існування, до коронованих земель вивозять цінні речі, а тепер грабують і ліси, що складають найцінніше багатство природи карпатської України. В економічному і соціальному відношенні угорські власті знизили життєвий рівень у Карпатській Україні до довесьного показника. Угорський королівський уряд розглядає Карпатську Україну з перспективи 1914 року. Ось чому в країні не видно ніяких ознак на покращення умов життя. Підсумком цих обставин є те, що Угорщина не в силі завоввати симпатії населення країни. Наслідки, котрі випливають звідси, очевидні.

У результаті вказаних причин сусідство з Радянським Союзом буде породжувати подальші ускладнення. Це в кінці кінців може мати наслідком військову інтервенцію з боку Радянського Союзу під приводом визволення братнього народу Карпатської України. Така військова інтервенція закінчилася би, само собою зрозуміло, приєднанням Карпатської України до Радянського Союзу, тому що невелика угорська армія не змогла би протистояти радянським військам.

Які би наслідки мало таке приєднання Карпатської України до Радянського Союзу в політичному і стратегічному відношенні для Центральної та Південно-Східної Європи зрозуміло кожному. За своїм географічним становищем і структурою території Карпатська Україна є для кожної держави ключовою позицією. Завоювання цієї північної держави Карпатської України означало би для неї панівне становище над усім дунайським басейном, через те що панування над південними схилами Карпат мало би перевагу величезного стратегічного значення. Стратегічне панування у Карпатській Україні держави, що лежить від неї на північ, у сусідніх країнах викликало би, без сумніву, всеохопні політичні перевороти, наслідками яких були би небажані ускладнення.

З окупацією Карпатської України Радянським Союзом підпа-

дуть під його вплив не тільки Угорщина, але й всі балканські держави. Тому теперішнє державне становище Карпатської України у складі Угорщини далі тривати не може, так як це означає небезпеку не лише для Угорщини, але й для всієї Середньої Європи.

Винятково можливим вирішенням ситуації, що склалася, є відокремлення Карпатської України від Угорщини. Беручи до уваги невелику площу і незначну кількість населення країни, найдоцільніше і найзручніше було би з'єднати Карпатську Україну у федерацію зі сусідньою Словаччиною. Її населення споріднене українському. До того ж обидва народи на протязі тисячоліть розділили одну долю.

Само собою зрозуміло, що союз карпатської України і Словаччини можливий тільки у тому випадку, коли, крім згоди Словаччини, з боку Великої Німецької Імперії на Карпатську Україну буде поширено гарантований захист.

Результатом такого політичного державного союзу Карпатської України зі Словаччиною були би зазначені переваги:

1. Карпатська Україна перестала би бути суб'єктом радянської експансії у Середній Європі.
2. Велика Німеччина внаслідок цього була би гарантована від небажаних стратегічних і політичних переваг Радянського Союзу в Середній Європі.
3. Велика Німеччина досягла би на сході ніким не контролюваний доступ до румунських джерел сировини.
4. Велика Німеччина, надаючи більшого значення своєму союзику - Словаччині, в очах світу набула би більшої ваги.

Це нове державне становище Карпатської України вітали би всі сусідні країни, особливо Румунія, державні кордони якої з Угорщиною, звідки їй загрожує ускладнення, скоротилися би на 200 км. Збільшуючи площу, Словаччина також би тільки виграла. Радянський Союз, беручи до уваги договір про дружбу з Великою Німеччиною, не буде перешкоджати цьому рішенню, тим більше, коли Карпатська Україна, щасливіша, ніж будь-коли, спокійно присвятила б себе культурним, національним і господарським стремлінням. Цього нема тепер, у складі Угорщини, де народ позбавлений всіх можливостей розвитку, де в нього відібрані елементарні людські права, у тому числі свобода мови.

Єдиним недоліком такого вирішення були би територіальні втрати Угорщини. Але і ці втрати були би, власне кажучи, уявними, так як запропонований варіант дав би Угорщині такі переваги:

- а) безпеку від Радянського Союзу, тому що вона б не мала з ним у даному випадку державного кордону;
- в) всі клопоти через те, що робити з революційними елементами, відпали би;
- с) Угорщина відокремилась би від населення, з яким угорський народ не має ніякої спорідненості чи будь-чого спільного як у етнічному, так і у культурному, політичному або мовному відношенні, що для Угорщини у теперішній час означає постійну небезпеку;

д) для слабких угорських фінансів відокремлення Карпатської України потягло би за собою велике розвантаження, оскільки Карпатська Україна є і тривалий час буде залишатися пасивною, збитковою.

Оскільки окупація Карпатської України юридично не визнана ні Великою Німеччиною, ні Радянським Союзом, ні Італією ніщо не завадить з цього приводу запропонованій зміні державного статусу Карпатської України.

Технічне проведення відокремлення Карпатської України від Угорщини уряд Карпатської України пропонує здійснити у такий спосіб:

До остаточного врегулювання державного статусу Карпатської України її територія повинна бути зайнята німецькою армією. Для визначення державної приналежності Карпатської України провести плебісцит. За пропозицією уряду Карпатської України з допомогою плебісциту вирішити чи залишиться карпатська Україна в Угорщині, чи утворить зі Словаччиною федерацію. Право голосу мають усі громадяни, що проживали до 4 листопада 1938 р. на території карпатської України. Контроль за плебісцитом довірити уряду Німеччини. Враховуючи ворожий настрій населення Карпатської України до Угорщини, український уряд упевнений, що плебісцит вийде би рішення утворити федерацію зі Словаччиною.

Державно-правове упорядкування федерації повинні підготувати уряди Словаччини і Карпатської України після відповідної

згоди уряду Німеччини. Урядові рішення підлягають ратифікації словацьким і карпатоукраїнським законодавчим зібранням.

Уряд Карпатської України заявить, що у своїй країні він не допустить і буде терпіти жодних ворожих стремлень стосовно як і до сусідніх, так і до будь-яких інших держав.

В інтересах забезпечення кращого майбутнього багатостраждального українського населення у Карпатах, в інтересах порядку і безпеки у Середній Європі чекаємо сприятливого вирішення піднятого питання і залишаємось глибоко відданими Вашому превосходительству.

Прага, 30 листопада 1939 року

За уряд
Карпатської України:

Президент монс. Августин Волошин
Прем'єр-міністр Юлій Ревай

Міністр внутрішніх справ Юрій Перевузік
Міністр господарства і оборони Стефан Клодурак

Міністр культів і релігії Августин Стефан

Примітка: Машинопис. Копія. Німецькою мовою. Переклад на російську мову мол. л.-та Анацьєва 10 вересня 1945 р. Для українського перекладу уточнено за документом політичні та географічні назви, усунуто механічні та стилістичні помилки.

ДАЗО.- Фонд 2558.- Справа 5369 (Пакет речових доказів).

№ 2. МЕМОРАНДУМ

Його превосходительству
пану рейхканцлеру і вождю
німецького народу
Адольфу Гітлеру.

Берлін.

Ваше превосходительство!

Через уповноваженого Вашого превосходительства пана доктора права Отто Ернеста з Пардубіце у минулому році я отримав дозвіл писати Вашому превосходительству в будь-який час, коли я буду вважати за потрібне. Користувчись цією нагодою, я вже втре-

те звертався до Вашого превосходительства з найщирішими побажаннями.

27 травня минулого року я мав честь повідомити Вашому превосходительству, що всі перемоги німецького народу в небезпеці. Причиною такого твердження послужило те, що на підставі добутого матеріалу я знав про намір більшовиків підступно напасти на Німецьку Імперію згідно з договором з Англією. Я знав, що для Німеччини готується нове поле бою. Однак, як ворог війни, друг німецького народу і прихильник бажання Вашого превосходительства уникнути нового вогнища війни, я продовжував вивчати європейське питання і прийшов до висновку, що є можливість паралізувати англо-радянську змову. Бо, якщо би були паралізовані зрадницькі задуми Москви, Німеччина досягла би швидкої перемоги над Англією. Перемога над Англією справила би сильний морально-психологічний вплив на розвиток внутріполітичних подій у Росії. Совети впали би самі. І так само, коли 7 жовтня 1923 року я сказав Бенешу: „Об'єднуйтеся з Німеччиною на основі поділу Польщі, відверніться від Версальського договору і дайте автономію українцям“, про останнє просив Ваше превосходительство. Я хотів аби колишня Чехословаччина дала автономію Карпатській Україні, так як карпатоукраїнська автономія грала і грає велику роль. Саме ця країна в українському питанні була і є ключовою позицією. Автономія Карпатської України у той час привела би до федерації з колишньою Чехословаччиною, а разом з тим і до подальших змін у всій Європі. У мене визрів добре пророблений план мирного вирішення всіх спірних питань. Пан доктор Бенеш відхилив мою пропозицію і сталося так, як я застерігав, а саме Чехословаччина розпалася. Але з розпадом Чехословаччини значення Карпатської України ніскільки не применшилось, а навіть навпаки: чим більше ріс український націоналізм, тим більшої ваги набувала Карпатська Україна. Після того, як азіатсько-єврейська Москва прийшла до згоди з Англією, значення Карпатської України прибрало таку форму, що вона стала одним із головних факторів, які вирішують мир на сході. Значення Карпатської України для Великої Німецької Імперії мало безсумнівну користь. У цьому відношенні українська національно-визвольна думка співпадала з моєю особистою. І я, бажаючи бути корисним Вашому превосходительству, прийшов до висновку: англо-радянську змову, що має за мету напад на Велику Німецьку Імперію, може бути паралізована

винятково створенням автономії Карпатської України під німецькою верховною владою. Однак мою пропозицію від 15 жовтня 1940 року знехтували, зробивши тим самим помилку. Завдяки цій помилці виникло нове вогнище війни. З утворенням Карпатської України був би підготовлений чутливий ґрунт на Україні для всього того, що має намір зробити Ваше превосходительство. Дуже жалкую про це, оскільки останнім часом була ще можливість паралізувати англо-радянську змову, це і стало причиною мого листа від 12 березня 1941 року, котрого передав паном доктором Оттом Ернестом і де я говорив, що через 2-3 місяці це буде пізно.

Між тим тепер уже дійсно пізно. Перебіг подій набув нові обриси. Румунія бореться за Українську Буковину і Бессарабію, про що красномовно свідчить заклик генерала Антонеску. Це перша помилка. Угорщина воює тільки за те, щоби її залишили Карпатську Україну. Це друга помилка. Таким чином участь Угорщини і Румунії в антибільшовицькому поході має сумнівні тенденції для німецьких інтересів. Терор, який проводить Угорщина протягом двох років на Карпатській Україні, не перенесений тепер на Югославію. Тим самим вона поховала ті постулати, на котрих повинна була постати Нова Європа.

У цих подіях я бачу навісний підрив основ Нової Європи. Завдяки своєму терору Угорщина вигнала з Карпатської України до більшовиків 80000 українців. Тим самим Угорщина нанесла збитки інтересам Німеччини, показавши у поганому світлі постулати, за які змагається німецький солдат. В антикомуністичній боротьбі Угорщина з одного боку допомагає, а з іншого своїми діями сприяє Тимошенку піднімати народні маси України на боротьбу проти Німеччини. Це серйозні помилки, що приносять шкоду німецькій стратегії. Їх може виправити лише один уряд Карпатської України на чолі з президентом доктором Волошином.

СЛОВО ЦЬОГО УРЯДУ, З УЖГОРОДУ ЗВЕРНЕНО ДО ВСЬОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ, ЗАБЕЗПЕЧИЛО БИ ПЕРЕМОГУ НІМЕЦЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАД БІЛЬШОВИКАМИ НА ДЕКИЛЬКА МІСЯЦІВ РАНІШЕ.

Оголошення котрого-небудь іншого уряду послужили би предметом насмішок і збільшило би тривалість війни на сході, а для Німеччини це додасть труднощів. Тому дозволь собі запропонувати Вашому превосходительству наступне:

Німецький уряд чимскоріше зносить на Карпатській Україні угорський режим, оголосить її частиною України і буде сприяти поверненню законного уряду д-ра Волошина. Там почалась би концентрація всіх українських елементів і перебіжчиків. Самостійність України могла би втілюватись у життя з Ужгороду. Завоюванні частини України повинні би послідовно приєднуватись до Карпатської України. Організацію всіх українців треба би поручити особі, призначеній паном президентом Карпатської України доктором Волошином або власноруч німецьким урядом з числа жителів Карпатської України.

Виконання приведеного вище закладе основи для створення самостійності та армії. Вся Україна буде дивитись на Німеччину як на апостола правди і соціальної справедливості. Підкреслюю: не проголошувати ніякий інший, а тільки Український уряд з Ужгорода.

II

Змова англо-американських плутократів і російських більшовиків пройшла так, як це я і передбачав. Своєчасне вжиття заходів Німеччиною ще не значить, що безпеку, на яку я мав честь вказати, пронесло мимо. Маршал Тимошенко володіє ще дуже сильними антигерманськими аргументами, завдяки чому він зумів спрямувати українські маси, які ще у січні 1938 року кричали: „Ми йдемо в ногу з Німеччиною!“, на той шлях, про котрий мав честь уже Вам повідомити. Перебіжчиками є переважно творчі люди. Багато з них відомі всій Україні і могли би принести велику користь, якщо би Ужгород підпорядковувався впливу українського уряду.

Таке рішення означало би не лише початок нової історії України, але і Європи. Та, головне, повністю паралізувало би вплив Тимошенка на український народ. Завдячуючи цьому війна на Сході дуже швидко би завершилась. Уряд Карпатської України, маючи територію, настільки би прискорив перемогу на сході, що про це у Берліні ніхто і не догадується. Я запевняю, що такий уряд у силі зробити більше, ніж Угорщина і Румунія разом узяті. Цейно приведена обставина стала би першим кроком до проголошення самостійності України.

З вигнанням советів в Україні складається ситуація 1917 року, коли необхідно було насамперед створити українську армію. Однак тодішня Німеччина не ризикнула мати таку армію в Україні. Це було помилкою. Вона не повинна повторитися. Навпаки, я дозволю собі запропонувати з цього питання таке:

1. Після усунення Радянської влади на Україні оголосити українську державність.
2. Першим президентом і водем українського народу визнати його превосходительство доктора права А. Волошина.
3. Президент скликає представників українського народу і пропонує оголосити Україну монархією.
4. Українським монархом стає один із кронпринців Великої Німецької Імперії.
5. Німецького кронпринца кличуть на трон князів Володимира і Ярослава Мудрого, він приймає українське ім'я і греко-католицьку віру.
6. Бесарабія, Буковина і Карпатська Україна будуть входити в українську державу.
7. Руську православну церкву скасувати, а натомість оголосити греко-католицьку церкву державною. Вона на основі союзницьких традицій зв'язує нас зі святою римською церквою.
8. Україна гарантує свою державність самостійно.
9. Внутрішній організація української держави буде встановлена конституційними національними зборами.
10. Українська держава не буде розвивати важку промисловість. Це спричинило би непотрібну пролетаризацію країни і піддало би небезпеці європейського робітника.

Пропонуючи Вашому превосходительству всі необхідні початкові положення і визначення для створення української держави, я переконаний, якщо буде втілено у життя запропоноване мною, то перемога Великої Німецької Імперії буде забезпечена у найкоротший строк.

Вітаю в особі Вашого превосходительства народ Великої Німецької Імперії та бажаю успіхів його збройним силам.

Храст біля Хрудіма, 11 липня 1941 року Відданий Вам [Підпис]
Примітка: Машинопис. Копія. Німецькою мовою. Переклад на російську мову мол. л-та Анацьєва 10 вересня 1945 р. Для українського перекладу уточнено за документом політичні та географічні назви, усунуто механічні та стилістичні помилки.
ДАЗО.- фонд 2558. - Справа 5369 (пакет речових доказів).